

فصلنامه پژوهش‌های حفاظتی - امنیتی
دانشگاه جامع امام حسین (علیه السلام)

سال نهم، شماره ۳۵ (پاییز ۱۳۹۹) صص ۱۹۶-۱۶۳

فرهنگ امنیتی در جمهوری اسلامی ایران

■ محمود عسگری ■

دکتری امنیت ملی دانشگاه عالی دفاع ملی

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۴/۲۸

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۲/۰۹

چکیده

در جهان امروز، فرهنگ، اندیشه‌ها و رفتارها را جهت داده و روابط میان افراد و گروه‌های مختلف جامعه را تنظیم می‌کند. فرهنگ در تمامی حوزه‌های زیست اجتماعی بشر از جمله حوزه امنیت، مبنای اثرگذاری است. به باور نویسنده، فرهنگ امنیتی، فرهنگی است که تعیین‌کننده چگونگی نگاه و رویکرد به شرایط امنیتی است. فرهنگ امنیتی، برآیندی از جامعه‌شناسی و روانشناسی اجتماعی هر ملتی بوده و ترکیبی از ایده‌ها، روایت‌ها، ذهنیت‌ها و باورهاست. در مقام پرداختن به این مسئله که در مدیریت پدیده‌های امنیتی، فرهنگ چه نقش و جایگاهی دارد؟ نویسنده دو پرسش زیر را مطرح نمود که کارکردها و رویکردهای فرهنگ‌های امنیتی کدامند؟ و ویژگی‌های فرهنگ امنیتی ایران چیست؟ در راستای پاسخ به این پرسش‌ها، نویسنده با استفاده از روش کتابخانه‌ای، منابع معتبر فارسی و انگلیسی را مورد مطالعه قرار داده و اطلاعات لازم را استخراج نمود. پس از مطالعه پیشینه موضوع تحقیق، ادبیات و مبانی نظری تحقیق با استفاده از منابع موجود تهیه گردید. به منظور اعتبارسنجی یافته‌ها، پرسشنامه‌ای محقق‌ساخت بین ۴۵ نفر از خبرگان آشنا با مباحث امنیتی و جامعه‌شناسی کشور به‌عنوان نمونه آماری توزیع گردید. یافته کلی این تحقیق آن است که ویژگی‌های فرهنگ امنیتی کشور را می‌توان در دو مرحله «حفظ امنیت» و «مدیریت ناآرامی» دسته‌بندی کرد که در مرحله نخست، ویژگی‌های «عدالت‌خواهی» و «امیدواری به اصلاح شرایط» بیشترین نقش را در حفظ امنیت و در مرحله دوم، خصایص «جدایی از آشوبگران» و «حمایت از فراخوان‌های ملی»، تأثیر بیشتری در مدیریت ناآرامی‌ها دارند، همچنین در این دو مرحله، برخی ویژگی‌ها به صورت مشترک وجود دارد که بسیار مهم هستند که در بین این ویژگی‌ها نیز «دین‌پایه بودن» فرهنگ امنیتی کشور، دارای جایگاه تعیین‌کننده‌ای است.

کلید واژگان: فرهنگ، فرهنگ امنیتی، ج.ا.ایران، ناآرامی.

مقدمه

بیان مسئله

فرهنگ به مثابه یکی از اجزای اصلی زیست جمعی بشر، چنان ظرفیتی دارد که می‌شود از آن با عنوان «جعبه‌ابزاری» نام بُرد که قادر است به اقدام‌ها و رفتارها، شکل و سازمان دهد. فرهنگ، اندیشه‌ها و رفتارها را جهت می‌دهد؛ روابط میان افراد و گروه‌های مختلف جامعه را تنظیم می‌نماید و حتی درگیری‌های قومی را نیز تحت قاعده درمی‌آورد و حدود آن را مشخص می‌کند. در واقع، فرهنگ و فضای فرهنگی مانند فضای اطراف، انسان‌ها را احاطه کرده و انسان‌ها در تمام صحنه‌های حیات فردی و اجتماعی، آن را لمس می‌نمایند و از آن تأثیر می‌پذیرند. فرهنگ، مبنای پویایی بنیادی در جامعه بوده و پدیده‌ای روان‌شناختی اجتماعی است که از طریق تعامل انسانی شکل می‌گیرد. می‌شود فرهنگ را به‌عنوان محیط ثانویه ایجادشده توسط افراد، در پاسخ به محیط اجتماعی در نظر گرفت (Thompson, Ellis, Wildavsky, 1990: 49).

با توجه به ویژگی اجتماعی فرهنگ باید گفت فرهنگ، ساخته اجتماع است. اهمیت فرهنگ به‌اندازه‌ای است که بنیان‌گذار جمهوری اسلامی ایران فرموده‌اند: «فرهنگ یک کارخانه آدم‌سازی است... فرهنگ سایه‌ای است از نبوت» (امام خمینی (ره)، ۱۳۷۸، ج ۶: ۲۳۶ و ۲۳۷). ماهیت جمهوری اسلامی ایران نیز به‌گونه‌ای شکل گرفته است که اثرگذاری فرهنگ در راهبری و سیاست‌گذاری‌های کلان کشور، تعیین‌کننده است.

افزون بر فرهنگ، امنیت نیز از جمله مقولاتی است که نقش آن در عرصه اجتماعات، بسیار برجسته است. امنیت به‌عنوان پایه تمامی فعالیت‌ها، برآیندی از روابط اجتماعی بوده و متأثر از مؤلفه‌های قدرت است؛ از این رو می‌شود ادعا کرد فرهنگ و امنیت تعاملات گسترده‌ای دارند. مطرح‌شدن نظریه سازه‌گرایی و ظرفیت‌ها و قدرت تبیین‌کنندگی بالای این نظریه و کاربست آن در امنیت‌پژوهی، گویای این موضوع است. به اعتقاد برخی، تحلیل سیاست‌ها و اقدامات ج.ا.ا در مباحث امنیتی، تنها با اتکا به مؤلفه‌های فرهنگی، قرین صحت و اعتبار خواهد بود (Koojori-Saatchi, 2010).

با توجه به این واقعیت که از جمله حوزه‌های اثرگذار فرهنگ، امور دفاعی است، به‌گونه‌ای که در این عرصه، فرهنگ راهبردی از مؤلفه‌های اثربخش به‌شمار می‌آید؛ این مسئله مطرح می‌شود که در مدیریت پدیده‌های امنیتی، فرهنگ چه نقش و جایگاهی دارد؟

اهمیت و ضرورت موضوع تحقیق

اهمیت

۱. شناخت فرهنگ امنیتی موجب شناخت بهتر ظرفیت‌های امنیت‌ساز جامعه می‌شود؛
۲. پرداختن به فرهنگ امنیتی باعث غنای هرچه بیشتر ادبیات امنیت‌پژوهی می‌گردد؛
۳. آشنایی با ویژگی‌های فرهنگ امنیتی جمهوری اسلامی ایران، زمینه تقویت و تحکیم آن‌ها را، بهتر و بیشتر از گذشته در سیاست‌گذاری‌های امنیتی فراهم می‌کند.

ضرورت

۱. با غفلت از فرهنگ امنیتی و نظام تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری، شناخت مناسبی از توانمندی بافتار فرهنگی جامعه در حوزه امنیت‌سازی وجود نخواهند داشت؛
۲. بی‌توجهی به فرهنگ امنیتی، موجب تداوم خلأ این موضوع در ادبیات راهبردی خواهد بود؛
۳. بدون پرداختن به موضوع فرهنگ امنیتی، سیاست‌گذاری‌های امنیتی از جامعیت و اثربخشی لازم برخوردار نخواهد بود.

پرسش‌های تحقیق

۱. کارکردها و رویکردهای فرهنگ‌های امنیتی کدام‌اند؟
۲. ویژگی‌های فرهنگ امنیتی ایران چیست؟

ادبیات و مبانی نظری

پیشینه تحقیق

مقاله «فرهنگ‌های امنیتی جهانی: چارچوبی نظری برای تحلیل امنیت در انتقال» مری کالدور در این مقاله، مفهوم فرهنگ‌های امنیتی را به‌عنوان چارچوبی نظری معرفی می‌کند تا دانشمندان را قادر به درک ایده‌ها و شیوه‌های رقابتی کند که در حال حاضر مشخصه حوزه امنیت هستند. فرهنگ امنیتی اهداف و شیوه‌ها را با هم ترکیب می‌کند. این مقاله نشان می‌دهد که فرهنگ‌های امنیتی با اصطلاح پُرکاربرد «فرهنگ راهبردی» تفاوت دارند. به عبارتی، شامل تغییر از رویکرد راهبردی به رویکرد امنیتی (با تأکید کمتر بر امور نظامی) و از ملی به جهانی است

و مسائل را در قالب مفاهیم ملی و نیز سازوکارهای مختلف فرهنگ‌سازی بررسی می‌کند. نویسنده چهار نوع ایدئال فرهنگ امنیتی را به‌عنوان ابزار تحلیلی برای ترسیم مرزهای بین فرهنگ‌ها تعریف می‌نماید: «سیاست‌های جغرافیایی، جنگ‌های جدید، صلح لیبرال و جنگ با تروریسم. در این مقاله، فرهنگ امنیتی به سایر چارچوب‌های نظری، هم در جامعه‌شناسی و علوم سیاسی و هم در مطالعات علوم و فناوری مرتبط می‌شود. نویسنده در نهایت این‌گونه نتیجه‌گیری می‌نماید که در حالی که جنگ سرد با یک فرهنگ جهانی سیاسی مشخص می‌شد، فضای امنیتی امروز با فرهنگ‌های رقابتی مشخص می‌شود» (Kaldor, 2018).

مقاله «فرهنگ: یک عنصر ناچیز شمرده شده در سیاست‌های امنیتی»

به نظر هانس روث، فرهنگ در سیاست‌های امنیتی، تا مدت‌ها کمتر مورد توجه بود. درک صحیح فرهنگ مستلزم رویکردی میان‌رشته‌ای است که امروزه به‌ندرت در متون علمی یا آموزش‌های بین‌فرهنگی دیده می‌شود. این مقاله، نظریه‌ای از فرهنگ را توسعه می‌دهد که در آن، تمرکز بر میانی وجودی انسان و سازمان اجتماعی است. در این مقاله از رویکردهای انسان‌شناختی، جامعه‌شناسی و روان‌شناختی برای ایجاد تصویری منسجم از فرهنگ‌ها استفاده شده است. ادغام (نزدیکی) و جداسدن^۱ از عوامل اصلی تمایز است. این تفاوت کلیدی رویکردهای سیاست امنیتی چه در سطح راهبردی و چه در سطح عملیاتی تأثیر می‌گذارد و این تمرکز اصلی مقاله را تشکیل می‌دهد. (Roth, 2015).

مقاله «فرهنگ امنیتی؛ رویکرد راهبردی اجرا و عملیاتی‌سازی امنیت اروپایی»

این مقاله به بررسی بحث‌های سنتی و رایج درباره فرهنگ راهبردی، ارزیابی سودمندی این مفهوم در زمینه اجرای سیاست عملیاتی امنیت و دفاع مشترک می‌پردازد. مفهوم فرهنگ راهبردی اغلب با اشاره به سیاست‌های دفاعی دولت‌ها و اتحادهای رسمی نظامی، برای درک تهدیدها و شرایط برتری نظامی استفاده می‌شود. این مباحث با اهداف امنیتی اروپا، شیوه‌های سیاست‌گذاری و انتخاب ابزارهای امنیتی که برای آن‌ها تمایزی بین فرهنگ امنیتی و رویکرد راهبردی ایجاد می‌کند و مربوط به فرایندهای پیاده‌سازی و عملیاتی‌سازی سیاست دفاعی امنیتی اروپاست، چندان متناسب نیست.

نویسنده در این مقاله نتیجه می‌گیرد فرهنگ امنیتی اتحادیه اروپا از لحاظ دامنه، جامع است و شامل

سطوح امنیتی، حکمرانی و توسعه با تمرکز زیاد بر چندجانبه‌گرایی نهادی است. رویکرد فرهنگ امنیتی به‌جای رقابت، همکاری را القا می‌کند. فرهنگ امنیتی ظهوریافته اتحادیه اروپا از تلاش برای جهانی‌سازی یک نظام مبنایی و اساسی مبتنی بر ارزش‌های دموکراتیک، مانند دموکراسی، حاکمیت قانون، حقوق بشر و حقوق بین‌الملل، دور است. به عبارتی، فرهنگ امنیتی اتحادیه اروپا کاملاً مربوط به منافع دولت‌های عضو، سازمان‌ها و نمایندگان اتحادیه اروپا نیست، بلکه از هنجارها و اصول بین‌المللی تحت نظارت منشور ملل متحد گرفته شده است (Nunes, 2010: 51-80).

مقاله «سه ستون فرهنگ امنیتی»

نویسنده در این مقاله بیان داشته است که فرهنگ امنیتی، برآیند میراث عناصر مادی و غیر مادی مردم در حوزه‌های نظامی و غیر نظامی است. به نظر وی فرهنگ امنیتی دارای سه بُعد هم‌پوشاننده است:

بُعد اول: اهداف، ارزش‌ها و معنویت انسان؛

بُعد دوم: تأثیرات اجتماعی و نظام‌های حقوقی؛

بُعد سوم: جنبه‌های مادی وجود انسان.

به عقیده نویسنده، استفاده از مقوله فرهنگ امنیتی در بین تعداد زیادی از محققان به‌عنوان مقوله‌ای مهم در علوم امنیتی نوین، ثبت شده است (Piwowarski, 2015).

بررسی مطالب ارائه‌شده نشان می‌دهد در هیچ یک از این منابع به فرهنگ امنیتی ج.ا.ا. پرداخته نشده است. از این رو، موضوع این مقاله، نوآورانه است. با وجود این، در تبیین مباحث نظری از مطالب منابع مذکور برای تبیین موضوعات مدنظر بهره‌گیری خواهد شد.

تعریف فرهنگ امنیتی

فرهنگ امنیتی مانند فرهنگ راهبردی پس از جنگ جهانی دوم مطرح شد. در این اصطلاح، فرهنگ، تعدیل‌کننده و تغییردهنده امنیت است (Burgess, 2011: 126-133).

اصطلاح «فرهنگ امنیتی» با مفاهیم مربوط به جامعه‌شناسی و علوم سیاسی مرتبط بوده که بیانگر درک تغییرات معاصر در حال توسعه است.

امنیت و فرهنگ، مقولاتی مکمل یکدیگر هستند و رابطه خاصی از وابستگی متقابل دارند. اگر عملکرد فرهنگ، نظم‌بخشیدن به جامعه باشد، فرهنگ امنیتی، از منظر نظم‌دهی به برقراری امنیت در جامعه، معنادار است (Barašin, Živojinović, 2018: 15).

تعریف فرهنگ امنیتی تحت تأثیر نوع نگاه به محیط داخلی (بازیگران، روندها و ساختارها)، هویت ملی (بهره‌گیری از رویکرد موسع و بر مبنای مؤلفه‌های اجتماعی و نه سیاسی در تعریف «ما»)، اولویتهای ابزاری (بی‌اعتمادی به ابزارهای سخت) و ترجیحات تعاملی (گرایش به همکاری و مشارکت عمومی آحاد ملت و گروه‌های اجتماعی و دوری از تمامیت‌خواهی و انسداد اجتماعی) قرار دارد (Sperling, 2010: 11-12).

به نظر برخی دیگر از صاحب‌نظران، فرهنگ امنیتی، نتیجه تعاملات اجتماعی است که در گروه‌ها، سازمان‌ها و جوامع با برخی فرایندهای یادگیری و فرایندهای کسب دانش ایجاد می‌شود. فرهنگ امنیتی، انطباقی است و از نسلی به نسل دیگر از طریق ابزارهای مختلف ارتباطی و از طریق رفتارهای مختلف تقلیدی به اشتراک گذاشته می‌شود (Buluc, Deac, Grigoraş, Lungu, 2-4 May 2019: 227).

به باور برخی اندیشمندان، فرهنگ امنیتی صرفاً برآیند تاریخ و جامعه‌پذیری نیست، بلکه یک انتخاب سیاسی و اجتماعی است (SAVAŞ, 2008: 27). فرهنگ امنیتی، به‌عنوان یک رویکرد جدید نهادی مرتبط با پیشبرد گفتگو بین نهادهایی عمومی در حوزه انواع جدید تهدیدات، خطرات و آسیب‌پذیری‌ها در سطح افراد، گروه‌ها، اجتماع‌ها، ملی، منطقه‌ای و جهانی مطرح شده است (Piwowarski, 2015: 10-16).

فرهنگ امنیتی، مفهومی ایستا نیست؛ به عبارتی چون ساخته شده است، پس باید به‌طور مداوم بازتولید و منتشر شود. در فرهنگ امنیتی، رفتارها، محیط، سیاست‌ها و رویه‌ها، رونها بوده و عقاید، باورها، ایستارها، انگیزه‌ها و ارزش‌ها و سبک‌های راهبردی، زیربنای فرهنگ امنیتی هستند. می‌شود فرهنگ امنیتی را به‌عنوان فعالیتی در نظر گرفت که بیانگر آمادگی برای عمل و رفتار مطابق با دانش و مهارت‌های کسب‌شده و همچنین مطابق با ارزش‌های پذیرفته‌شده است (Barašin, Živojinović, 2018: 15).

«فرهنگ امنیتی» به‌لحاظ گستره، محدود به مرزهای ملی نیست. این مفهوم شامل انواع فرهنگ‌هایی است که احتمال دارد فراتر از مرزهای ملی گسترش یابد. به عبارتی، قلمرو این مفهوم، از نظر جغرافیایی می‌تواند مضیق یا موسع تعریف گردد. فرهنگ امنیتی، قادر است روشی مشخص برای اعمال قدرت باشد (Kaldor, Selchow, 2015: 6-7).

فرهنگ امنیتی می‌تواند در فرایند تولید یا مدیریت امنیتی، آثار مثبت یا منفی داشته باشد؛ برای نمونه شکاف بین نظام سیاسی و جامعه، تفاوت نظام ارزشی دولت و ملت، اختلاف مبنایی مردم و مسئولان در امنیتی خواندن پدیده‌ها و... از جمله عوامل اثرگذار بر فرهنگ امنیتی است که می‌تواند ایجادکننده آثار مثبت یا منفی امنیتی باشد. نتایج برخی تحقیقات نیز مؤید این نکته است که در بعضی کشورها عوامل فرهنگی بیشترین تأثیر منفی و در گروهی دیگر از کشورها بالاترین اثر مثبت را در مدیریت شکاف‌ها و چالش‌های حکمرانی امنیتی دارند. (Changing Perceptions of Security and Interventions, 2010)

در یک کلام، فرهنگ امنیتی می‌تواند تسهیلگر یا مانع حکمرانی امنیتی شود. به نظر برخی، فرهنگ امنیتی، نوعی ماتریس اجتماعی است که الگوی مفروضات اساسی، ارزش‌ها، هنجارها، قواعد، نمادها و اعتقادات اثرگذار بر درک چالش‌ها، فرصت‌ها و تهدیدها و نحوه احساس امنیت را دربر می‌گیرد (Piwowarski, 2017: 13). در نهایت به گمان نویسنده، فرهنگ امنیتی به‌عنوان برآیندی از جامعه‌شناسی و روان‌شناسی اجتماعی هر ملت و ترکیبی از ایده‌ها، روایت‌ها، ذهنیت‌ها و باورها، فرهنگی است که تعیین‌کننده چگونگی نگاه و رویکرد به شرایط امنیتی است. در پایان توجه به این نکته ضروری است که فرهنگ امنیتی با فرهنگ راهبردی یکسان نیست. در حالی که فرهنگ راهبردی بر جنبه‌های نظامی سیاست امنیتی تمرکز دارد، فرهنگ امنیتی طیف وسیعی از موضوعات و بازیگران را به خود اختصاص می‌دهد و این به دلیل تغییر در تعریف نیست، بلکه به این دلیل است که معنای اجتماعی امنیت تغییر کرده و مفهوم امنیت، خود را از تفکر نظامی رها نموده است. نکته مهم دیگر آنکه مفهوم «فرهنگ امنیتی» یک مفهوم ایستا یا ذاتی نیست که از این نظر، در تضاد با مفهوم «فرهنگ راهبردی» است که از درون یک گفتمان محافظه‌کارانه توسعه یافته و با توجه به مؤلفه‌هایی همچون سنت، جغرافیا و تاریخ توضیح داده می‌شود.

کارکردهای فرهنگ امنیتی

فرهنگ امنیتی چندین کارکرد مهم دارد. در وهله اول، بنیانی برای همبستگی اجتماعی ایجاد می‌کند که سرمنشأ فداکاری، وفاداری، انسجام، تعلق و میهن‌پرستی می‌شود. افزون بر این، فرهنگ امنیتی دارای ظرفیت لازم برای توسعه توانایی‌های خاص، الگوها، رفتارها و نگرش‌ها در حوزه مباحث امنیتی است (Buluc, Lungu, Deac. 17-19 May 2018: 151).

از دیگر کارکردهای فرهنگ امنیتی آن است که این فرهنگ، ابزار مناسب مرزبندی بین خودی/ دشمن است (Conze, 2019: 40-55). همچنین فرهنگ امنیتی از این ظرفیت برخوردار است که به مثابه یک لنز تحلیلی برای بررسی نقش عدالت در امنیت مورد استفاده قرار گیرد (Rangelov, 2016: 13). به عقیده برخی، فرهنگ امنیتی، نوعی مقاومت جمعی است و به عنوان سازوکار محافظتی عمل می کند (Robinson, 2008: 226).

فرهنگ‌های امنیتی می‌توانند مورد منطق‌های امنیتی شوند؛ برای مثال می‌توانند در راستای مدیریت و پیشگیری تعارضات استفاده شوند. منطق این فرهنگ آن است که با وارد کردن طرف‌های مرتبط در یک نظام جامع مبتنی بر روابط همکاری‌جویانه، تعارضات با سهولت بیشتری قابل مدیریت خواهند بود (Anderson. Apap, October 2002: 2). با توجه به ظرفیت بالای نهفته در فرهنگ‌های امنیتی، آن‌ها قادرند اشکال خاصی از حکمرانی امنیتی را ایجاد نمایند (Harnisch, Wolf, 2009: 30). از فرهنگ امنیتی می‌توان برای کنترل نادرست ناآرامی‌های در حال ظهور، بازیابی امنیت در صورت وقوع ناآرامی و به‌طور خلاصه، بهینه‌سازی شرایط امنیتی استفاده کرد (Piwowarski, 2015: 12).

رویکردهای گوناگون به فرهنگ امنیتی

(۱) می‌توان به فرهنگ امنیتی به عنوان یک حوزه امنیتی و عامل امنیتی کردن توجه کرد. توضیح آنکه، در این رویکرد، فرهنگ امنیتی، عاملی شناختی است که به موجب آن، جوامع، واقعیت‌ها را معنا و ترجمه می‌نمایند.

(۲) می‌شود فرهنگ امنیتی را به عنوان یک عامل حکمرانی امنیتی در نظر گرفت. در این صورت، فرهنگ امنیتی به عنوان نمادهای مشترکی است که شهروندان اقدامات خود را بر اساس آن جهت می‌دهند و نوعی نرم‌افزار برای برقراری ارتباط بین بازیگران و ساختارهای اصلی (برای مثال سازمان‌های حکومتی و نهادهای محلی) است که به اندازه کافی برای انعکاس و سازگاری با تهدیدها و چالش‌های جدید انعطاف‌پذیر هستند.

(۳) فرهنگ امنیتی می‌تواند به عنوان عاملی در ایجاد/ حفظ امنیت یا پاسخ/ مدیریت تهدید/ ناآرامی باشد؛ به عبارتی در این شرایط، فرهنگ امنیتی، مجموعه‌ای از راهبردها/ راهکارهای مبتنی بر تجربه گذشته و عقاید هنجاری مرتبط است که در این مقاله، رویکرد اخیر، مدنظر است.

(۴) فرهنگ امنیتی را می‌توان به‌عنوان بازنمایی‌دهنده اندیشه‌های تصمیمات بنیادی درباره ارزش‌های اساسی هنجاری (برای مثال بحث امنیت در برابر آزادی) در نظر گرفت (Cozmanciuc, Lesenciuc, 7-9 May 2020: 237).

ویژگی‌های فرهنگ امنیتی ملت ایران

همان‌گونه که بحث شد، فرهنگ امنیتی دارای حوزه‌های داخلی و خارجی و ابعاد سلبی و ایجابی است. به عبارتی، فرهنگ امنیتی می‌تواند در جهت‌گیری، وضعیت و سیاست‌گذاری‌های امنیت داخلی و خارجی، کارکردهایی مقوم یا مخرب داشته باشد. با توجه به گستردگی قلمرو موضوعی و با هدف تدقیق بحث، در این مقاله تلاش نویسنده، معطوف به اثرگذاری فرهنگ امنیتی در حوزه امنیت داخلی و در بُعد ایجابی آن است. به‌منظور تبیین بهتر موضوع، این کارکردها در دو مقطع «وجود امنیت» و «مدیریت ناآرامی» تفکیک و ارائه می‌شود.

ویژگی‌های مرحله وجود امنیت

منظور، ویژگی‌هایی است که در فرهنگ امنیتی وجود دارد و ماهیت و کارکرد آن‌ها به‌گونه‌ای است که از امنیت موجود حمایت کرده و به‌عنوان مانعی در برابر بروز ناآرامی‌ها عمل می‌کنند. برخی از این ویژگی‌ها به شرح زیر است:

۱. حمایت از آرامش

دوری از خشونت، ارزشی است که بیانگر توجه یک ملت به تعامل، گفت‌وگو و حل مسالمت‌آمیز اختلاف‌هاست. در قرآن نیز بر پرهیز از خشونت و دعوت به آرامش تأکید شده است؛ برای مثال در آیه ۹ سوره حجرات این مسئله به وضوح بیان شده است. بررسی تاریخ چند سده اخیر ایران، نشان‌دهنده این واقعیت است که ایران، کشوری است که همواره بر دوری از خشونت و توسل به زور، تأکید کرده است. وجود فرهنگ مدارا، تنفر از خشونت و پیامدهای مخرب آن، از دلایل مهم این ویژگی است.

بر اساس یافته‌های یک نظرسنجی که مرکز افکارسنجی دانشجویان ایران (ایسپا) با نمونه ۴۵۰۰ نفری در ایام اعتراضات ۱۳۹۶ (۱۵ تا ۲۵ دی) درباره اعتراضات دی در ایران انجام داده است، از

میان کسانی که از اوضاع کشور ناراضی بوده‌اند، ۴۸ درصد گفته‌اند که در هیچ شرایطی در تجمعات اعتراضی شرکت نمی‌کنند و ۴۱ درصد گفته‌اند که در صورت مسالمت‌آمیز و قانونی برگزار شدن اعتراض‌ها، در تجمعات مشارکت می‌کنند. یافته‌های این نظرسنجی نیز مؤید ادعای مطرح شده است. همچنین از ۴۸ درصدی که گفته‌اند به هیچ وجه در تجمعات شرکت نمی‌کنند، پرسیده شد که چرا در تجمعات شرکت نمی‌کنند، ۲۶ درصد آن‌ها، ترس از هرج و مرج و ناامنی را مطرح کرده‌اند (نظرسنجی در ایران، ۱۸ بهمن ۱۳۹۶).

۲. تنفر از تحقیر و توهین

تحقیر از جمله مسائلی است که گاهی در مناسبات کشورها رخ می‌دهد. بسیاری از صاحب‌نظران معتقدند که شخصیت و فرهنگ ایرانی تحت تأثیر سه هزار سال تمدن خود، با احساس‌های برتری فرهنگی ممزوج شده است (Lantis, December 2009: 472). این ویژگی تاریخی، نشان از اعتمادبه‌نفس و غرور ملی ایرانیان دارد. یافته‌های برخی محققان دیگر نیز نشان می‌دهد که «غرور ملی» از جمله مؤلفه‌های فرهنگی مردم ایران است (DeGroot and others, 12 May 2008). برای ملتی با باورها و عقاید دینی، تحقیر موجب انسجام ملی و واکنش شدید احساسی می‌گردد (Axworthy, 2008). برای نمونه، تحقیرهایی که ایران در طول قرون ۱۹ و ۲۰ متحمل شد، خشمی ریشه‌ای و عمیق ایجاد کرد که در بروز انقلاب اسلامی به اوج خود رسید؛ به گونه‌ای که ضدیت با امپریالیسم، استقلال و اعتمادبه‌نفس از عوامل اساسی و معرف نظام جمهوری اسلامی شده‌اند (Mohseni Cheraghlou, 2015: 361).

در خلال دهه‌های اخیر، برخی دولت‌های مستکبر غربی به دلایل گوناگون مانند خودبرتربینی، نداشتن شناخت درست از جمهوری اسلامی و ایجاد فشار یا هراس در کشور و... از این حربه استفاده نموده و همواره، نتیجه معکوس گرفته‌اند.

۳. امیدواری به اصلاح شرایط

امید، انگیزه تحرک و فعالیت گروه‌های اجتماعی و مؤلفه‌ای قدرت‌ساز است. امید، افق‌ساز و پیشران تحولات سازنده اجتماعی است (Braithwaite, 2004: 6-15). نتایج بسیاری از تحقیقات نشان داده است که ناامیدی از دلایل گرایش جوانان به مشارکت در ناآرامی است (After the Riots, 2012: 59-75).

از ویژگی‌های فرهنگ امنیتی کشور، امیدواری به آینده نظام است. امید و امیدداشتن، منبع و سرچشمه زاینده انرژی و توان فزاینده حرکت در مسیر روشن و رسیدن به اهداف مدنظر است. به تعبیر مقام معظم رهبری: «اگر امید بود، حماسه خواهد بود. اگر چنانچه دل از امید خالی شد، فکر از منطق صحیح تهی شد، حماسه به وجود نمی‌آید» (بیانات مقام معظم رهبری، ۱۱ اردیبهشت ۱۳۹۲).

دستگاه محاسباتی و نظام اندیشگی معظم‌له با شناخت دقیقی که از کشور و ویژگی‌های اجتماعی آن دارند، بر این باور است که: «بحمدالله جوان‌های ما سرشار و لبالب از امیدند. به کوری چشم دشمن که می‌خواهد امید را در دل‌ها از بین ببرد... بحمدالله امید در کشور زیاد است؛ این امید را بایستی حفظ کرد» (بیانات مقام معظم رهبری، ۸ آبان ۱۳۹۸).

بخشی از این امیدواری ناشی از سازوکارهای موجود در انتخابات است. در واقع، این فرایند به مردم اجازه داده است تا به طیف متنوعی از نامزدها رأی دهند و به مردم این امکان را داده است که تمایل به اصلاح یا تغییر جهت را در چارچوب جمهوری اسلامی ابراز کنند. (Goldstone, 10 Oct 2019). بر مبنای آنچه بیان شد، این ویژگی، از دلایل صبوری مردم و همراهی با نظام در مقاطع گوناگون و حساس کشور بوده است؛ چون مردمی که امید به اصلاح حکومت و حاکمیت نداشته باشند، هیچ رنج و مشقتی را بر نمی‌تابند و پشتیبان و همگام نظام نخواهند بود.

۴. عدالت‌خواهی

عدالت مهم‌ترین مؤلفه تولید و بازتولید امنیت است که دین اسلام نیز به آن توجه بسیار داشته است. آیه ۹۰ سوره نحل به این مطلب اشاره دارد. بدون شک، ظلم و بی‌عدالتی، سرچشمه ناامنی است (Harborne, Sage, 2010). همان‌گونه که پیش‌تر اشاره شد، ازجمله مباحث مهمی که در قالب فرهنگ امنیتی به آن پرداخته می‌شود، نقش عدالت در برقراری و تأمین امنیت است (Rangelov, 2016: 13). مراد از «عدالت»، عدالتی است فراگیر که تمام وجوه اجتماعی، خانوادگی، فرهنگی، سیاسی و اقتصادی را دربر می‌گیرد. عدالت ابعاد گوناگونی دارد، ازجمله: اعطای حقوق (با شاخص‌هایی مانند شایسته‌سالاری، توجه ویژه به حقوق نیازمندان و فقرا، ناچیزنشمردن تلاش مردم، تناسب پاداش با خدمات، ظلم‌نکردن و ضایع‌نکردن حقوق مردم)، مساوات و عدم تبعیض (با شاخص‌هایی مانند عدم تبعیض میان خواص با دیگران و جلوگیری از انحصار)، تبعیض‌قائل‌نشدن میان فقیر و غنی، مقابله

با تبعیض نژادی، تساوی میان خود و رعیت، تساوی در نگاه به مردم، عدم تساوی بین نیکوکاران و بدکاران، اعتدال (به معنای عدم افراط و تفریط در کارها)، توازن در امور (یعنی افزون بر اینکه امکانات به طور شایسته و صحیح به افراد مستحق برسد، امکانات به حد لازم و مورد نیاز وجود داشته باشد)، انصاف (یعنی هر چه برای خود می‌پسندی، برای دیگران نیز بپسند) (اسماعیلی، اسفند ۱۳۹۰: ۴۳-۵۶).

عدالت از جمله سازوکارهای امنیت‌سازی است. بدون عدالت، امنیتی شکل نخواهد گرفت و بسترهای ناامنی ایجاد خواهد شد. به باور فرماندهی معظم کل قوا: «عدالت به معنای یکسان بودن همه برخوردارها نیست؛ به معنای یکسان بودن فرصت‌هاست؛ یکسان بودن حقوق است. همه باید بتوانند از فرصت‌های حرکت و پیشرفت بهره‌مند شوند» (بیانات مقام معظم رهبری، ۲۰ آبان ۱۳۸۵). به اعتقاد رهبر معظم انقلاب، تأمین و کاربست عدالت اجتماعی باید در دستور کار قوای سه‌گانه و تمامی نهادها و دستگاه‌های دولتی باشد: «در همه برنامه‌های حکومت، در قانون‌گذاری، در اجرا، در قضا، باید عدالت اجتماعی و پُر کردن شکاف‌های طبقاتی، مورد نظر و هدف باشد. ... پُر کردن شکاف اقتصادی در بین مردم و رفع تبعیض در استفاده از منابع گوناگون ملی در میان طبقات مردم، مهم‌ترین و سخت‌ترین مسئولیت ماست. همه برنامه‌ریزان، قانون‌گذاران، مجریان و همه کسانی که در دستگاه‌های گوناگون مشغول کار هستند، باید این را مورد توجه قرار دهند و یکی از مهم‌ترین شاخص‌های حرکت خود به حساب آورند» (بیانات مقام معظم رهبری، ۱۴ خرداد ۱۳۸۳).

معظم‌له با توجه به حیطة مسئولیت و گستردگی اقدام‌های اجرایی قوه مجریه، تأکید ویژه‌ای بر عدالت‌جویی این قوه دارند: «اهتمام اصلی دولت در همه سیاست‌های اجرایی و بخشی، باید رفع محرومیت به نفع ایجاد عدالت باشد. این باید اولین چیزی باشد که مورد نظر قرار می‌گیرد. با این کار، چقدر ما رفع محرومیت می‌کنیم و چقدر کشور را به عدالت نزدیک می‌کنیم. البته اینکه چه چیزهایی در رفع محرومیت بیشتر مؤثرند، شما آن‌ها را خیلی خوب می‌دانید. اشتغال، مسکن، درمان، بیمه و موارد گوناگون دیگر، در کاهش و رفع محرومیت مؤثرند. مثلاً اگر می‌خواهیم یک پروژه صنعتی یا معدنی یا ارتباطاتی را اجرا کنیم، در درجه اول باید ببینیم تأثیر آن در ایجاد عدالت اجتماعی چقدر است؛ بر این اساس کار کنیم» (بیانات مقام معظم رهبری، ۵ شهریور ۱۳۸۰).

۵. بالابودن سطح آستانه تحمل

وضعیت و سطح آستانه تحمل در هر کشوری، نمادی از وضعیت مادی و معنوی یک جامعه است (الیاسی، ۱۳۸۷). شواهد تاریخی نشان می‌دهد ایرانیان راز تداوم بقای خود را در مقاومت و ایستادگی با مشکلات و دشمن تعریف کرده‌اند و این موضوع تبدیل به یکی از ویژگی‌های مهم فرهنگ امنیتی کشور شده است که البته ظرفیت مناسبی را برای دولتمردان کشور فراهم می‌نماید. عزت نفس^۱ ملت ایران از عوامل اثرگذار بر بالابودن توان مردم برای مقابله با فشارهای زندگی است؛ زیرا عزت نفس، این اطمینان را در فرد ایجاد می‌کند که توان او بیش از سطح فشار و تهدیدات است و موجب تقویت انگیزه افراد می‌گردد (Joshanloo, 2016: 22-41).

۶. بالابودن ظرفیت خودترمیمی

ظرفیت و توانایی خودترمیمی یک جامعه از جمله ویژگی‌های برجسته اجتماعی شناخته می‌شود که برخورداری از آن موجب وضعیت مطلوب امنیتی خواهد شد. خودترمیمی، سازوکاری است که توانایی برطرف نمودن کمبودها و خسارت‌ها را دارد (Sommer, 1989)؛ سازوکاری که در راستای مرتفع کردن آن مشکل، همه امکانات و مقدرات خود را بسیج می‌نماید. البته تمامی جوامع دارای این شاخصه نیستند، بلکه دغدغه آن‌ها منافع و علایق خودی است و چندان توجهی به مشکل سایر بخش‌ها و نواحی دیگر ندارند. در مقابل، برخی جوامع مانند ایران اسلامی، به گونه‌ای شکل گرفته‌اند که احساس همدردی و همکاری، بخشی از فرهنگ آن‌ها به‌شمار می‌آید و خسارت وارده بر کشور را لطمه و مشکل خود می‌دانند و تمام تلاش خود را معطوف به برطرف کردن آن مسئله می‌نمایند. عملکرد بی‌بدیل ملت ایران در برابر مصائب و گرفتاری‌هایی مانند سیل‌ها و زلزله‌ها تجلی بخش این ظرفیت است.

۷. مقاومت در برابر امنیتی‌کردن هر پدیده‌ای

از ویژگی‌های فرهنگ امنیتی کشور آن است که در برابر امنیتی‌شدن تمامی پدیده‌ها مقاومت می‌نماید. با عاریت گرفتن از مکتب کپنهاگ می‌شود استدلال کرد که در اوضاع کنونی، کنشگران امنیتی (حاکمیت و دولت)، برخی موضوعات را به‌عنوان شکل خاصی از کنش سیاسی، امنیتی می‌نمایند (Buzan, Waever & Wilde, 1998: 37-42). به عبارتی، آن‌ها مشخص می‌کنند چه

1. Self Esteem

چیزی تهدید امنیتی است، مرجع امنیت کدام است و ابزارهای امنیتی مشروع کدام‌اند. دلایلی مانند جلوگیری از غافل‌گیری یا درک آن‌ها از نیات و اقدامات دشمن، از محرک‌های اصلی این رفتار است. اما باید توجه داشت که امنیتی‌شدن موضوعات، فقط به کنشگری آن‌ها بستگی ندارد، بلکه افزون بر آن، باید مخاطبان (مردم و گروه‌های اجتماعی) نیز آن را بپذیرند. نوع برخورد ملت با برخی پدیده‌های ورزشی (موضوع تیم تراکتور) و تاریخی (روز کوروش، روز بابک خرم‌دین) تا حدی گویای این مطلب است.

ویژگی‌های مرحله مدیریت ناآرامی

در این مرحله، ویژگی‌هایی از فرهنگ امنیتی مدنظر است که پس از وقوع آشوب و ناآرامی، فعال شده و مانع از گسترش آن شده و در راستای مدیریت ناآرامی، اقدام می‌کنند.

۱. جدایی از آشوبگران و خشونت‌طلبان

بدون تردید از عناصر کلیدی هر ناآرامی، مردم هستند. در مواقعی برخی از گروه‌های مردمی، به مشکلات معیشتی و گرانی‌ها، اعتراضاتی داشته‌اند؛ ولی به تدریج با تغییر مسیر شعارهای معترضان و گرایش از بیان خواسته به ایجاد آشوب‌های خشونت‌طلبانه، مردم خود را از ساختار شکنان و اغتشاشگران جدا کردند؛ واقعیتی که مقام معظم رهبری بر آن تأکید کرده‌اند: «کاری که مردم در اینجا کردند این است: اول خب یک عده‌ای آمدند؛ البته عده زیادی هم نبودند، لکن به مجرد اینکه دیدند که این‌ها هدف‌هایشان چیست و شعارهایشان معلوم شد، مردم صف‌ها را جدا کردند؛ همان‌هایی که روز پنجشنبه و روز جمعه در اجتماعات مطالبه «نه به گرانی» و امثال این‌ها شرکت کرده بودند، همان‌ها در روز نهم دی آمدند در تظاهرات عظیم مردم شرکت کردند و علیه آن‌ها شعار دادند؛ علیه آمریکا، علیه منافق شعار دادند. مردم صفشان را جدا کردند» (بیانات مقام معظم رهبری، ۱۹ دی ۱۳۹۶).

۲. پذیرش برخورد عادلانه و قانون‌مدار نیروهای انتظام‌بخش

رفتار بسیاری از ملت‌ها مانند بیشتر افراد، ربط وثیقی به نوع رفتار طرف مقابل دارد. به عبارتی، کنش و واکنش مردم، متناسب با درک و دریافت آن‌ها از رفتار دولت و نیروهای انتظام‌بخش است. پلیسی که می‌داند مشارکت‌کنندگان در ناآرامی دارای شرایط روحی‌روانی و نگرش‌ها و ایستارهای خاصی هستند،

واکنش‌ها و رفتارهای متناسب با این شناخت است (Kingshott, 2014: 273-289). اگر این فهم در مردم شکل بگیرد که رفتار نیروهای انتظام‌بخش مبتنی بر عدالت، نوع‌دوستی، انجام‌وظیفه، قانون‌مداری و... باشد، بدیهی است که ضمن کاهش احتمال وقوع یا تشدید ناآرامی (Brown, 2015: 427-465)، همراهی مردم با دولت مطلوب خواهد بود. ملت ایران نیز در مواقع ناآرامی با علم به این واقعیت که رفتار پلیس و سایر عوامل امنیتی (در بیشتر مواقع) مبتنی بر کاربست حداقل خشونت، آن‌هم به‌عنوان آخرین گزینه است، حمایت از نظام را در دستور کار خود قرار داده‌اند. در چنین فضایی است که این تعبیر مقام معظم رهبری معنا پیدا می‌کند: «امروز نیروی انتظامی در خدمت مردم، در کنار مردم و پشتیبان آنان است و آحاد مردم نیز به این نیرو افتخار می‌کند و به آن اعتماد دارند» (بیانات مقام معظم رهبری، ۱۶ آبان ۱۳۸۶). گفتنی است در مکتب امنیتی اسلام، بیش از زور، رضایت و تلاش برای تحقق آن، ملاک عمل است.

۳. حمایت از فراخوان‌های ملی

مردم کشورها متناسب با ویژگی‌های فرهنگ امنیتی خود در برابر شرایط خاص، واکنش‌های ویژه‌ای نشان می‌دهند. از جمله عوامل اثرگذار بر این واکنش‌ها، مرجع دعوت‌کننده مردم است. هرچند برخی ملت‌ها، کنش رفتاری مناسبی به فراخوان‌های جناحی و حزبی نشان می‌دهند، تجارب بیانگر آن است که ملت ایران در قبال فراخوان‌های ملی، احساس بهتری داشته و پاسخ‌های مناسبی به آن‌ها نشان داده‌اند.

حماسه ۹ دی ۱۳۸۸ یا ۲۳ تیر ۱۳۷۸ یا حضور و مشارکت مردم در تجمعات سیاسی مانند ۲۲ بهمن که معمولاً با توهین و تحریک آمریکایی‌ها هم‌زمان بوده، گوشه‌ای از تجلی این ویژگی فرهنگ امنیتی ایرانیان است. مقام معظم رهبری بر این مطلب نیز تأکید کرده و آن را تأیید نموده‌اند: «راهپیمایی‌های بیست‌ودوی بهمن و راهپیمایی روز قدس... مربوط به نظام است؛ مربوط به هیچ دولتی، مربوط به هیچ جریان خاصی نیست؛ مال نظام است... این نشان‌دهنده علاقه‌مندی و دلبستگی مردم به نظام است. اعتماد به نظام، از این بهتر و روشن‌تر نمی‌شود. علاوه بر این، در موارد خاص، مثل نهم دی سال ۸۸، به‌مجرد اینکه مردم احساس کردند حرکتی که شروع شده است، متوجه به نظام است، متوجه به انقلاب است، متوجه به شخص خاص و دولت خاصی نیست، آن حرکت عظیم را از خود نشان دادند. این‌جور نبود که فقط جوان‌های پرشور به

میدان بیابند؛ همه آمدند. حادثه نهم دی یک حادثه عجیبی است؛ به خاطر دل‌بستگی مردم به نظام بود. این‌ها نشان‌دهنده اعتماد مردم است» (بیانات مقام معظم رهبری، ۱۶ مرداد ۱۳۹۰).

۴. علاقه‌مند به حماسه‌سازی

از دیگر ویژگی‌های فرهنگ امنیتی ایرانیان، تمایل به حماسه‌آفرینی است. حماسه‌ها در بستری از واقعیت‌های اجتماعی شکل می‌گیرند. حماسه‌ها از یک‌سو، شورآفرین هستند. در هر حماسه‌ای، رویدادهای غیر طبیعی و بیرون از نظام عادت دیده می‌شود. از سوی دیگر، با بهره‌گیری از تعبیر استاد مطهری مبنی بر وجود حماسه‌های مقدس (مطهری، ۱۳۶۸: ۱۳۹) عقلانیت نهفته در حماسه‌ها تأیید می‌شود. در مجموع می‌شود گفت حماسه، ترکیبی از شور و شعور است.

واقعیت آن است که ملت ایران در طی تاریخ، خالق حماسه‌هایی ماندگار بوده‌اند و این روند در تاریخ معاصر کشور نیز تداوم داشته است. ایستادگی و مقاومت در برابر ائتلاف جهانی در خلال تهاجم رژیم بعثی، تجلی بارز رفتار حماسی ایران‌زمین است. اگر وجود «قهرمانان» و «حوادث خارق‌عادت» دو جزء اصلی هر حماسه باشند، در این دوران نیز «سرداران شهید» و «عملیات‌های محیرالعقول» ادله‌ای برای حماسه‌بودن این دوران به‌شمار می‌آید. بی‌شک قهرمانان پهلوان‌صفت دفاع هشت‌ساله، جلوه‌ای امروزی از شخصیت‌های شاهنامه بودند. تحلیل گفتمان مقطع منتهی به ۹ دی ۱۳۸۸ نیز، به تعبیر مقام معظم رهبری (۲۱ دی ۱۳۹۰) به‌روشنی گویای حماسی‌بودن این رخداد است. رفتار آگاهانه/ناآگاهانه برخی از گروه‌های سیاسی داخلی در تشخیص ندادن راه درست، درهم‌آمیختگی حق و باطل و بروز وضعیت فتنه، فشارهای گسترده و سنگین گروهک‌های معاند، بازیگران خارجی و شبکه‌های اجتماعی و... تنها بخشی از عوامل تأثیرگذار آن دوره بودند. در چنین بستری که برآوردها حاکی از گسست بین مردم و نظام داشتند، ملت ایران، حماسه‌ای تاریخی خلق کردند که تجلی بارز امتزاج عقل و احساس بود.

ویژگی‌های مشترک دو مرحله

افزون بر آنچه بیان شد، در فرهنگ امنیتی ج.ا.ا، می‌توان ویژگی‌هایی را احصا کرد که دارای ظرفیت لازم برای استفاده در دو مرحله «وجود امنیت» و «مدیریت ناآرامی» هستند؛ به بیانی در این مراحل، کارکرد مثبت و سازنده دارند. در ادامه به این ویژگی‌ها اشاره می‌شود.

۱. دین پایه بودن

بدون تردید فرهنگ امنیتی در جمهوری اسلامی، دین محور است که این موضوع، از تأثیرگذاری بالای سرمایه دینی در کشور، هویداست. سرمایه دینی که بیانگر درجه تسلط به فرهنگ دینی خاص و میزان وابستگی به آن است، از مؤلفه‌های مهم در بسیاری از کشورها و از عوامل تعیین کننده در برخی دیگر از نظام‌هاست. در خصوص اهمیت این سرمایه می‌توان به این نکته اشاره کرد که از دید بسیاری از محققان، سرمایه اجتماعی به مثابه چسب اجتماعی در ایجاد وفاق و همبستگی، نقش آفرین است و این در حالی است که تحقیقات زیادی نشان می‌دهد از جمله مقوم‌های سرمایه اجتماعی، سرمایه دینی است (قاسمی و امیری اسفرجانی، ۱۳۹۰: ۲۱-۴۶).

سرمایه دینی، مجموعه ارزش‌ها یا هنجارهایی هستند که اعتبار پیشینی دارند و بازیگر، حاضر به هزینه کردن برای صیانت از آن‌هاست. برای مثال توجه به «خون شهدا»، «حکومت اسلامی»، «حضرت امام»، «سیدالشهدا» و «ولایت فقیه»، به عنوان راهنمای عمل و نیز در تحمل مشکلات، بیانگر سرمایه دینی جامعه است (افتخاری، ۱۳۸۹: ۳۹-۴۵). کاربست مناسک دینی و توسل به ائمه و معصومین در هنگام مواجهه با دشواری‌ها، از دیگر نشانه‌های وجود این سرمایه است که نتایج برخی تحقیقات، مؤید آن است (Aguilar-vafaie, Abiari, 2001: 51-59). از این تعبیر مقام معظم رهبری نیز می‌توان این معنا را استنباط کرد: «به مسئولین عرض می‌کنم که این حضور مردمی در بیست و دوم بهمن را به حساب گلایه‌نداشتن آن‌ها از فعالیت‌های ما مسئولین به حساب نیاورید» (بیانات مقام معظم رهبری، ۲۷ بهمن ۱۳۹۵). گفتنی است در نظرسنجی مؤسسه Iranpoll که به سفارش دانشگاه مریلند در سال ۲۰۱۸ انجام شد، مردم در پاسخ به این پرسش که «آیا لازم است در نظام سیاسی ایران تغییرات بنیادین ایجاد شود»، پاسخ ۴/۹ درصد «کاملاً موافق»، ۱/۵ درصد «تا حدی موافق»، ۲۳/۲ درصد «تا حدی مخالف» و ۵۳/۵ درصد «شدیداً مخالف» و ۷ درصد نیز «نمی‌دانم» بود. به عبارتی، در مجموع ۷۶/۷ درصد مخالف بودند. ترجمان دیگر این پاسخ‌ها آن است که مردم، نظام اسلامی را دارای توانمندی لازم برای پاسخگویی به نیازهای جامعه می‌دانند.

۲. دشمن شناسی

دشمن شناسی از ویژگی‌هایی است که برخورداری یک ملت از آن، مزیتی برای دولتمردان آن کشور است. مطابق با آیه ۱۳ سوره آل عمران، دشمن شناسی باید از خصایص ضروری مسلمانان

باشد و از نشانه‌های هوشیاری یک ملت است. ملت بزرگ ایران در خلال سه دهه اخیر به خوبی نشان داده است که با وجود مشکلات و کمبودها، همواره در عرصه‌هایی که وجود آن‌ها ضروری بوده، حضور پُر معنا و مشارکتی گسترده داشته‌اند. مقام معظم رهبری که همواره بر دشمن‌شناسی و وجود بصیرت در جامعه تأکید دارند، نتیجه وجود بصیرت را چنین تبیین نموده‌اند: «بصیرت، روشن‌بینی و وحدت ملت ایران، اتحاد کلمه مسئولان کشور، همکاری دستگاه‌های مختلف، وظیفه‌شناسی و مسئولیت‌شناسی آحاد مردم می‌تواند ما را به پیشرفت‌های بیشتری برساند؛ می‌تواند آن چهره‌ای را که متناسب با این کشور و این ملت عزیز و با استعداد است، برای ما به وجود بیاورد» (بیانات مقام معظم رهبری، ۲۲ مهر ۱۳۹۱). حضور گسترده مردم در عرصه‌ها، مقاطع و مناسبت‌های ویژه، از جلوه‌ها و نمادهای بارز دشمن‌شناسی ملت ایران است. بنابراین، دشمن‌شناسی از جمله ویژگی‌های فرهنگ امنیتی ج.ا.ا. به‌شمار می‌آید. به تجربه ثابت شده آن‌گاه که دشمنان، حجم تبلیغات گسترده‌ای را معطوف به موضوعی خاص نموده‌اند، ملت ایران، هوشیاری و واکنشی مناسب از خود نشان داده‌اند. در کنار هدایت‌های بصیرت‌آمیز مقام معظم رهبری، طرح‌ریزی برنامه‌های گوناگون از سوی دشمن و ضرورت مقابله هوشمندانه با آن‌ها از عوامل مؤثر در تقویت دشمن‌شناسی ایران است. از آثار دشمن‌شناسی، مقاومت ملت ایران است که به اذعان اندیشکده‌های غربی، تحت تأثیر فرهنگ دینی و به‌طور خاص، فرهنگ عاشورایی است (Rad, August 29, 2019).

۳. بی‌اعتمادی به بیگانگان

در کنار بررسی تعالیم و آموزه‌های اسلامی از جمله آیه ۱۱۸ سوره آل عمران که بیانگر ضرورت وجود نوعی بی‌اعتمادی در مواجهه گروه مؤمنان با بیگانگان است، بررسی تجربه‌های تاریخی، مبین نوعی تأثیرپذیری منفی فرهنگ امنیتی کشور از تحولات تاریخی است. به عبارتی، تاریخ معاصر ایران، به‌ویژه در حوزه روابط خارجی تداعی‌کننده بی‌اعتمادی به بیگانگان (Axworthy, 2008) و مخدوش‌شدن «غرور ملی» ایرانیان است. توضیح آنکه به دلیل ضعف درونی حکومت‌های مرکزی، قلمرو امور داخلی کشور (در بیشتر مقاطع و تا حد درخور توجهی) در اختیار قدرت‌های بیگانه و صاحب‌نفوذ بود. این وضعیت، در کنار کوتاه‌فکری و بی‌لیاقتی دولتمردان وقت کشور، در بیشتر مواقع منتهی به انعقاد قراردادهایی می‌گردید که نتیجه آن واگذاری امتیازات فراوان، حقارت ملی و بی‌ثمر کردن تلاش‌های مردم بود. قراردادهای ترکمانچای و تالبوت، کودتای ۳ اسفند ۱۲۹۹ و ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ و... از خیانت‌های

بارز بیگانگان بوده و به خوبی بیانگر دلایل بی‌اعتمادی مردم و نخبگان کشور به قدرت‌های استعماری است (ریکس، ۱۳۷۹: ۳۰۷-۳۳۲ و واعظی، ۱۳۷۹: ۱۱۴-۱۱۵). گفتنی است که از مصادیق تحقیر دولت‌ها، اعمال رفتار تبعیض‌آمیز قدرت‌های استکباری (مانند استانداردهای دوگانه) است که ملت ایران در خلال چهار دهه اخیر به کرات با این پدیده مواجه بوده‌اند (Bsaikri, 10 November 2009). برخی از صاحب‌نظران نیز به این واقعیت اشاره نمودند. گراهام فولر^۱ معتقد است: «[در بین ایرانیان] نوعی سوءظن... نسبت به دنیای خارج با تصمیم جدی برای کسب استقلال و عدم آمیزش با قدرت‌های خارجی همراه است...» (فولر، ۱۳۷۳: ۲۲).

به‌طور کلی، خارجی و بیگانه در فرهنگ ایرانی، عنصری غیر قابل اعتماد و زیان‌بار تلقی شده که پرهیز از آن برای صیانت نفس ضروری است. در این رابطه امام خمینی (ره) می‌فرماید: «خارجی‌ها شیاطینی هستند که می‌خواهند همه چیز ما را ببرند» (امام خمینی (ره)، ۱۳۶۲، دفتر چهاردهم: ۱۷۱). رهبر معظم انقلاب نیز ماهیت روابط مستکبران و سایر ملل مستضعف را این‌گونه تبیین نموده‌اند: «از نظر خود آمریکایی‌ها، رابطه بین آمریکا و کشورهای به قول خودشان جهان سوم، رابطه ارباب و رعیت است؛ آن‌ها ارباب‌اند، این‌ها رعیت‌اند... منافع آمریکا را در اینجا تأمین کنند، ملت را هم این‌جور تحقیر کنند» (بیانات مقام معظم رهبری، ۱۲ آبان ۱۳۸۹).

ایشان در پیام خود به جوانان اروپا و آمریکای شمالی، سیاست تحقیر ملت‌ها از سوی مستکبران جهانی را در راستای کسب منافع تحلیل می‌نمایند: «شما به خوبی می‌دانید که تحقیر و ایجاد نفرت و ترس موهوم از «دیگری»، زمینه مشترک تمام ... سودجویی‌های ستمگرانه بوده است» (پیام مقام معظم رهبری در پی حوادث فرانسه به جوانان اروپا و آمریکای شمالی، ۱ بهمن ۱۳۹۳).

۴. بالابودن انسجام ملی

فرهنگ امنیتی بر روی سازوکار انسجام اجتماعی اثرگذار است؛ زیرا چارچوب لازم را برای بازنمایی اجتماعی امنیت فراهم می‌کند و موجب توسعه برخی از الگوهای رفتاری و نگرش‌های مربوط به امنیت می‌شود. فرهنگ امنیتی، بنیانی را برای همبستگی اجتماعی تضمین می‌کند که این امر باعث ایجاد انسجام می‌شود (Buluc, Deac, Grigoraş, Lungu, 2-4 May 2019: 151).

1. Graham Fuller

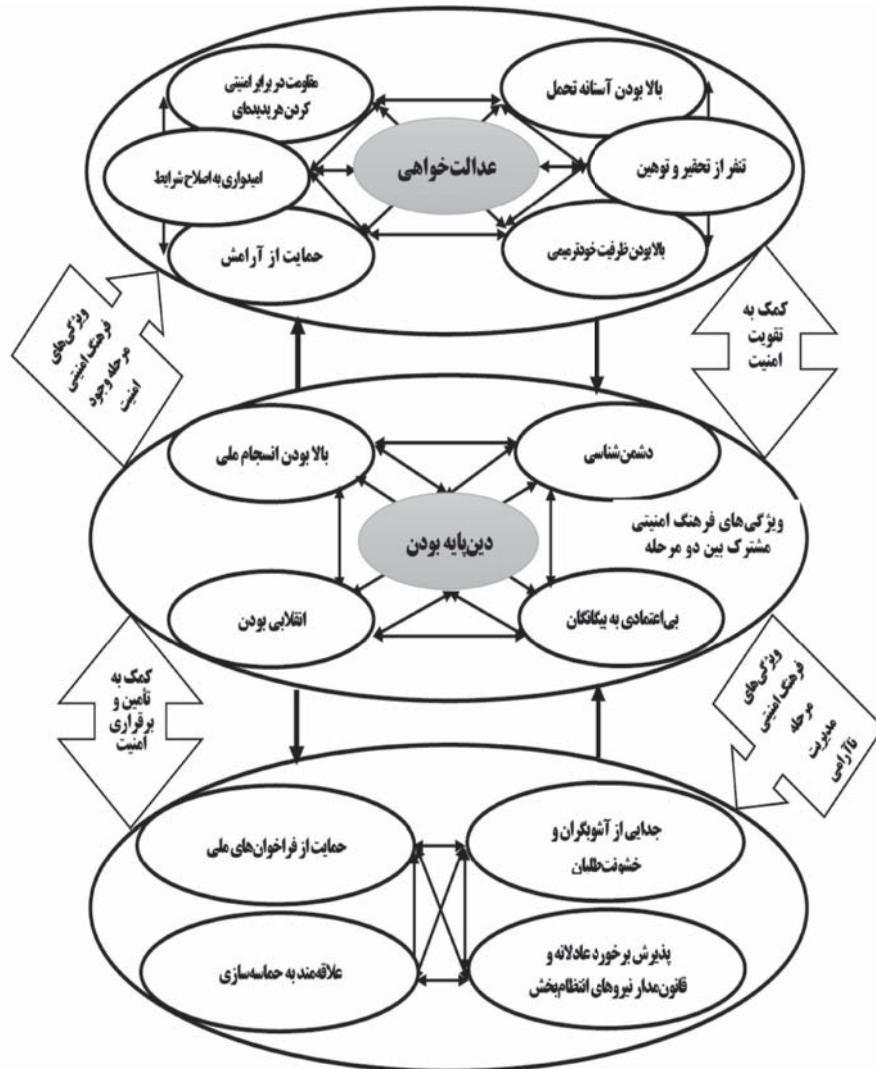
انسجام ملی، به‌عنوان یکی از نمادهای فرهنگ امنیتی ج.ا.ا، تجلی هماهنگی و یکپارچگی اجزای نظام سیاسی اجتماعی است. مردم، گروه‌های سیاسی و دولت، عناصری هستند که در شکل‌گیری انسجام ملی، سهم تعیین‌کننده‌ای دارند. انسجام ملی در گرو حرکت این عناصر در قالب گفتمان ملی است. پویایی، اعتماد و یکپارچگی بین مردم، مولد سرمایه اجتماعی بوده و هماهنگی بین گروه‌های سیاسی با هم و با دولت، موجد سرمایه سیاسی و اعتماد و هماهنگی بین مردم، گروه‌های سیاسی و نظام سیاسی، تولیدکننده سرمایه و انسجام ملی خواهد بود.

انسجام ملی ازجمله خصایص بارز در جمهوری اسلامی است و مقام معظم رهبری نیز بر پایه دستورات اسلامی مندرج در متون و نصوص الهی (مانند آیه ۳ سوره بقره)، همواره بر حفظ و تقویت آن تأکید داشته‌اند: «یک مسئله، مسئله تأثیر انسجام و اتحاد ملی است در موفقیت؛ این بسیار چیز مهمی است... انسجام ملی را باید حفظ کرد، اتحاد ملی را باید حفظ کرد... ما این انسجام و اتحاد و تأثیرش را در طول این قریب چهل سال آزموده‌ایم» (بیانات مقام معظم رهبری، ۲۲ خرداد ۱۳۹۶).

۵. انقلابی بودن

به عقیده برخی، دلیل تغییر سریع و بنیادین در ایران، به‌ویژه در قرن گذشته، وجود فرهنگی مبتنی بر ارزش‌های انقلابی است. این فرهنگ موجب مقاومت ایرانیان در برابر بی‌عدالتی شده است. این ویژگی نه‌تنها موجد یک جامعه مدنی قوی شده است، بلکه ملت ایران را به‌سوی فداکاری برای عدالت سیاسی تشویق کرده است. این ویژگی برآمده از تاریخ، دین، قومیت، زبان و نهادهای ایران‌زمین است که امتزاج آن‌ها یک فرهنگ انقلابی ایجاد کرده که مختص مردم ایران است (Kojoori-Saatchi, 2010: 4-24).

وقتی ایرانیان با بی‌عدالتی، تحقیر و ناامنی روبه‌رو می‌شوند، این فرهنگ، نوعی رفتار انقلابی را در آن‌ها تبلور می‌دهد (Kojoori-Saatchi, 2010: 24-43).

شکل ۱. الگوی مفهومی فرهنگ امنیتی

روش‌شناسی تحقیق

پژوهشگر در این تحقیق، فرهنگ امنیتی را بررسی نموده است. روش پژوهش، زمینه‌ای موردی با رویکرد کمی و روش تحلیل آن، توصیفی تحلیلی است. نمونه آماری، ۴۵ نفر از خبرگان موضوعات امنیتی و جامعه‌شناسی است که با روش نمونه‌گیری هدفمند انتخاب شده‌اند. نتایج پژوهش،

کاربرد و تصمیم‌گراست و می‌تواند مورد استفاده تصمیم‌گیرندگان نهادهای دفاعی امنیتی قرار گیرد. قلمرو تحقیق از نظر زمانی، از سال ۱۳۸۰ تا سال ۱۳۹۹ است. از نظر مکانی، شامل جغرافیای ج.ا.ا. است. جامعه آماری این تحقیق (اعتبارسنجی نتایج تحقیق) شامل صاحب‌نظران امور امنیتی، علوم سیاسی و جامعه‌شناسی است که حداقل مدرک تحصیلی کارشناسی ارشد داشته و هفت سال به‌عنوان مدیر در بخش‌های امنیتی انجام‌وظیفه کرده‌اند. همان‌گونه که اشاره شد تعداد جامعه نمونه ۴۵ نفر است و چون جامعه آماری کمتر از ۱۰۰ نفر است، نمونه‌گیری به‌صورت تمام‌شمار است. اطلاعات این تحقیق با دو روش «اسنادی و کتابخانه‌ای» (با ابزار فیش‌برداری) و «میدانی» (با ابزار تهیه و توزیع پرسشنامه) گردآوری شده است. برای اعتبارسنجی یافته‌های تحقیق نیز پرسشنامه‌ای تنظیم شد که ۱۶ پرسش بسته آن از طریق طیف لیکرت در پنج سطح طبقه‌بندی گردید. در طراحی پرسشنامه با روش دلفی و با استفاده از نظر استادان دانشگاهی، صاحب‌نظران، متخصصان و خبرگان علوم سیاسی و مسائل امنیتی، شناسایی و سپس پرسشنامه مقدماتی تهیه و طی دو مرحله بین خبرگان توزیع شد و پس از تعیین اعتبار و روایی آن، پرسشنامه نهایی تهیه گردیده است. برای تعیین روایی پرسشنامه از روش روایی محتوا و توزیع دومرحله‌ای پرسشنامه استفاده شده و برای تعیین پایایی آزمون از روش آلفای کرونباخ استفاده شده است. همچنین یک نمونه اولیه بین خبرگان و کارشناسان پیش‌آزمون گردید و سپس با استفاده از داده‌های به‌دست‌آمده از این پرسشنامه‌ها و به‌کمک نرم‌افزار SPSS میزان ضریب اعتماد با روش آلفای کرونباخ بزرگ‌تر از ۰/۸ به‌دست آمد. بنابراین پرسشنامه به‌کارگرفته‌شده از قابلیت اعتماد لازم برخوردار است.

تجزیه و تحلیل یافته‌ها

تجزیه و تحلیل توصیفی

نظر به چندوجهی بودن موضوع فرهنگ امنیتی، اعضای جلسات خبرگی (جامعه نمونه) از بین صاحب‌نظران نیروهای مسلح و دانشگاهیان (خارج از نیروهای مسلح) با تخصص‌ها و تجارب گوناگون انتخاب شدند تا ضریب پایایی افزایش یابد. همچنین این جلسات در برهه‌های زمانی گوناگون برگزار شد و یافته‌های این پژوهش به خبرگان مدنظر ارائه شد. ویژگی جامعه و نمونه آماری مدنظر در قالب جدول زیر بیان شده است.

تعداد	درجه/رتبه	تعداد	رشته تحصیلی	تعداد	مدرک تحصیلی
۵	سرتیپ ۲	۱۵	علوم سیاسی	۴۰	دکتری
۱۵	سرهنگ	۱۵	جامعه‌شناسی	۵	کارشناسی ارشد
۲۵	عضو هیئت علمی	۱۵	امنیت ملی	-	-

جدول ۱. مشخصات نمونه آماری

همان‌گونه که در جدول بالا ملاحظه می‌گردد ۴۵ نفر جامعه نمونه، دارای رشته تحصیلی امنیت ملی، جامعه‌شناسی و علوم سیاسی هستند. به عبارتی، ۱۰۰ درصد جامعه نمونه، رشته تحصیلی کاملاً مرتبط دارند. ۴۳ نفر، معادل ۹۵/۵ درصد نیز مدرک دکتری دارند. به همین دلیل، جامعه نمونه از دانش خوبی برخوردار بوده و مدرک تحصیلی آن‌ها مرتبط است.

تجزیه و تحلیل استنباطی

به منظور تجزیه و تحلیل سؤال‌های تحقیق و بر اساس پرسشنامه‌های تنظیم شده که بین جامعه نمونه توزیع گردیده و پاسخ‌های اخذ شده از آن‌ها، مقادیر به دست آمده برای یافته‌ها در قالب جدول زیر درج و میانگین وضع موجود، وزن، وزن موزون و امتیاز موزون برای هر یک از سؤال‌ها به صورت جداگانه به شرح زیر محاسبه شده است. بر اساس تجزیه و تحلیل به عمل آمده از پرسشنامه‌های دریافتی و طبق طیف لیکرت، پاسخ هر سؤال بر اساس گزینه خیلی زیاد نمره ۵، زیاد نمره ۴، متوسط نمره ۳، کم نمره ۲ و خیلی کم نمره ۱ محاسبه شده است. جمع ۵ نمره ۱۵ می‌شود، حاصل ۱۵ تقسیم بر ۵ گزینه، عدد ۳ می‌شود؛ بنابراین میانگین نمره قبولی ۳ به بالاست. به عبارتی، عواملی که میانگین آن‌ها بیشتر از ۳ باشد، پذیرفته شده و تجزیه و تحلیل می‌شوند. میانگین امتیاز هر عامل از جمع امتیاز هر عامل تقسیم بر تعداد جامعه نمونه به دست آمده است.

جدول زیر بیانگر این است که فرهنگ امنیتی کشور، ویژگی‌هایی در دو مرحله «حفظ امنیت» و «مدیریت ناآرامی» دارد که در مرحله نخست، ویژگی‌های «عدالت‌خواهی» و «امیدواری به اصلاح شرایط» بیشترین نقش را در حفظ امنیت و در مرحله دوم، خصایص «جدایی از آشوبگران» و «حمایت از فراخوان‌های ملی» تأثیر بیشتری در مدیریت ناآرامی‌ها دارند. همچنین در این دو

مرحله، برخی ویژگی‌ها به صورت مشترک وجود دارد که بسیار مهم هستند که در بین این ویژگی‌ها نیز، «دین پایه بودن» فرهنگ امنیتی کشور، جایگاه تعیین کننده‌ای دارد.

امتیازموزون	وزن موزون	وزن	میانگین	گویه‌ها
۰/۲۴۹	۰/۰۵۵	۳	۴/۰۲	حمایت از آرامش به عنوان یکی از ویژگی‌های فرهنگ امنیتی ج.ا.ا، تا چه میزان در حفظ امنیت مؤثر است؟
۰/۲۸۱	۰/۰۶۲	۴	۴/۵۷	تنفر از تحقیر و توهین به عنوان یکی از ویژگی‌های فرهنگ امنیتی ج.ا.ا، تا چه میزان در حفظ امنیت مؤثر است؟
۰/۲۳۶	۰/۰۵۲	۴	۳/۸۲	امیدواری به اصلاح شرایط به عنوان یکی از ویژگی‌های فرهنگ امنیتی ج.ا.ا، تا چه میزان در حفظ امنیت مؤثر است؟
۰/۲۹۰	۰/۰۶۴	۵	۴/۶۶	عدالت خواهی به عنوان یکی از ویژگی‌های فرهنگ امنیتی ج.ا.ا، تا چه میزان در حفظ امنیت مؤثر است؟
۰/۲۸۶	۰/۰۶۳	۴	۴/۶۲	بالا بودن آستانه تحمل به عنوان یکی از ویژگی‌های فرهنگ امنیتی ج.ا.ا، ایران، تا چه میزان در حفظ امنیت مؤثر است؟
۰/۲۷۶	۰/۰۶۱	۴	۴/۴۴	بالا بودن ظرفیت خودترمیمی به عنوان یکی از ویژگی‌های فرهنگ امنیتی ج.ا.ا، تا چه میزان در حفظ امنیت مؤثر است؟
۰/۲۷۲	۰/۰۶۰	۳	۴/۳۷	مقاومت در برابر امنیتی کردن هر پدیده‌ای به عنوان یکی از ویژگی‌های فرهنگ امنیتی ج.ا.ا، تا چه میزان در حفظ امنیت مؤثر است؟

۰/۲۸۶	۰/۰۶۳	۴	۴/۶۲	جدایی از آشوبگران و خشونت طلبان به‌عنوان یکی از ویژگی‌های فرهنگ امنیتی ج.ا.ا، تا چه میزان در مدیریت ناآرامی مؤثر است؟
۰/۲۷۲	۰/۰۶۰	۴	۴/۳۷	پذیرش برخورد عادلانه و قانون مدار نیروهای انتظام بخش به‌عنوان یکی از ویژگی‌های فرهنگ امنیتی ج.ا.ا، تا چه میزان در مدیریت ناآرامی مؤثر است؟
۰/۲۸۶	۰/۰۶۳	۵	۴/۶۴	حمایت از فراخوان‌های ملی به‌عنوان یکی از ویژگی‌های فرهنگ امنیتی ج.ا.ا، تا چه میزان در مدیریت ناآرامی مؤثر است؟
۰/۲۸۶	۰/۰۶۳	۵	۴/۶	علاقه‌مند به حماسه‌سازی به‌عنوان یکی از ویژگی‌های فرهنگ امنیتی ج.ا.ا، تا چه میزان در مدیریت ناآرامی مؤثر است؟
۰/۳۰۴	۰/۰۶۷	۵	۴/۸۸	دین‌پایه بودن به‌عنوان یکی از ویژگی‌های فرهنگ امنیتی ج.ا.ا، تا چه میزان در حفظ امنیت و مدیریت ناآرامی مؤثر است؟
۰/۲۹۹	۰/۰۶۶	۵	۴/۸۴	دشمن‌شناسی به‌عنوان یکی از ویژگی‌های فرهنگ امنیتی ج.ا.ا، تا چه میزان در حفظ امنیت و مدیریت ناآرامی مؤثر است؟

۰/۲۹۹	۰/۰۶۶	۵	۴/۸۶	بی‌اعتمادی به بیگانگان به‌عنوان یکی از ویژگی‌های فرهنگ امنیتی ج.ا.ا، تا چه میزان در حفظ امنیت و مدیریت ناآرامی مؤثر است؟
۰/۲۹۹	۰/۰۶۶	۴	۴/۸۴	بالا بودن انسجام ملی به‌عنوان یکی از ویژگی‌های فرهنگ امنیتی ج.ا.ا، تا چه میزان در حفظ امنیت و مدیریت ناآرامی مؤثر است؟
۰/۲۸۶	۰/۰۶۳	۴	۴/۶۴	انقلابی بودن به‌عنوان یکی از ویژگی‌های فرهنگ امنیتی ج.ا.ا، تا چه میزان در حفظ امنیت و مدیریت ناآرامی مؤثر است؟
۴/۵۰۷	۰/۹۹۴	۱۰۱	۷۲/۶۴	جمع کل
	۰/۰۶۲	۴/۵۹	۴/۵۴	میانگین

جدول ۲. ویژگی‌های فرهنگ امنیتی ج.ا.ا.

نتیجه‌گیری

همان‌گونه که در مقدمه اشاره شد، این مقاله در پی تبیین فرهنگ امنیتی ج.ا.ا بود. پس از بیان کلیات و ارائه ادبیات و چارچوب نظری مرتبط با مفهوم فرهنگ امنیتی، کارکردها و ویژگی‌های فرهنگ امنیتی کشور در دو مرحله «وجود امنیت» و «مدیریت ناآرامی» به بحث و بررسی گذاشته شد. پس از تبیین مباحث نظری، در گام بعدی، اعتبارسنجی یافته‌ها در دستور کار قرار گرفت که از طریق طراحی پرسشنامه‌ای محقق‌ساخت، انجام شد.

از استنتاج‌های نویسنده، آن است که فرهنگ امنیتی، تعریف‌کننده پدیده‌های ارزشمند/غیر ارزشمند بوده و ابزار و بستر تسهیل/مانع اجرای سیاست‌های امنیتی است. یافته‌های نگارنده مؤید آن است که نهادینه‌سازی فرهنگ امنیتی، موضوعی بسیار مهم است که تلاش مجدانه مسئولان و گروه‌های مرجع را می‌طلبد. بر مبنای مطالب ارائه‌شده، می‌توان گفت فرهنگ امنیتی، از یک‌سو محرک‌های اجتماعی و فرهنگی تولید می‌کند که رفتار انسان را پیش می‌برند و از سوی دیگر، تعیین‌کننده نوع و میزان همکاری و مشارکت جامعه در فرایند تأمین و برقراری امنیت است.

موضوع بسیار مهم آن است که پس از مشخص‌شدن نقش تعیین‌کننده دین در فرهنگ امنیتی ج.ا.ا، باید اذعان داشت که بسیاری از ویژگی‌های فرهنگ امنیتی کشور، برآمده از مؤلفه‌ها، احکام و دستورات اسلامی و قرآنی است. همچنین تلاش در راستای استقرار و تقویت هرچه بیشتر عدالت در عرصه‌های گوناگون، سبب گسترش و تعمیق فرهنگ امنیت‌ساز خواهد بود.

بر مبنای آنچه بیان شد، می‌شود این‌گونه نتیجه گرفت:

- از فرهنگ امنیتی می‌توان برای ساخت و انتشار گفتمان‌های امنیتی بهره گرفت؛
- یکپارچگی و استحکام فرهنگ امنیتی، ضریب آسیب‌پذیری نظام را به‌طور معناداری کاهش می‌دهد؛

- تداوم تحول تدریجی در رویکردها و ویژگی‌های فرهنگ امنیتی کشور وجود دارد؛

- فرهنگ امنیتی، ایستا نیست و متناسب با شرایط و اقتضائات، روزآمد می‌شود؛

- ویژگی‌های شناختی و اندیشه‌ای خاص، ریشه در فرهنگ امنیتی دارد؛

- در فرهنگ امنیتی، نوعی بینش وجود دارد؛

- فرهنگ امنیتی قدرتی با ماهیت گفتمانی و غیر نظامی دارد؛

- با کاربست فرهنگ امنیتی، می‌توان پاسخ‌های قاطع ولی نرم‌افزارانه به چالش‌های سخت داد؛

- فرهنگ امنیتی می‌تواند به‌مثابه تنظیم‌گر، بین خواسته‌ها و داشته‌ها موازنه برقرار نماید و از این طریق، در فرایند ارتقای کارآمدی نظام، اثربخش باشد؛

- فرهنگ امنیتی دارای توان لازم برای بهره‌گیری از آن در مدیریت عدم قطعیت‌ها و سرعت ناپایداری‌هاست.

نظر به آنچه بیان شد پیشنهاد می‌گردد:

(۱) تبیین و شناخت بهتر از عناصر و اجزای فرهنگ امنیتی کشور، در دستور کار اندیشمندان، مراکز

تحقیقاتی و دانشگاه‌های کشور قرار گیرد؛

(۲) با طراحی الگویی بومی و مطلوب، فرایند بازتولید فرهنگ امنیتی در چارچوب گفتمان

اسلامی انقلابی متناسب با گام دوم انقلاب اسلامی، راهبری شود.

منابع و ماخذ

الف) منابع فارسی :

- امام خمینی، روح‌الله، ۱۳۶۲، *در جست‌وجوی راه از کلام امام*، تهران: امیرکبیر.
- امام خمینی، روح‌الله، ۱۳۷۸، *صحیفه نور*، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار حضرت امام خمینی (ره).
- امام خامنه‌ای، سید علی، «بیانات مقام معظم رهبری»، قابل دسترسی در: khamenei.ir.
- اسماعیلی، رفیع‌الدین، اسفند ۱۳۹۰، «اصل عدالت اجتماعی در مدیریت اسلامی و شاخصه‌های آن»، *معرفت*، س ۲۰، ش ۱۷۱.
- افتخاری، اصغر، ۱۳۸۹، «بازخوانی امنیتی سرمایه اجتماعی»، در: اصغر افتخاری و همکاران، *قدرت نرم و سرمایه اجتماعی*، تهران: دانشگاه امام صادق (ع).
- الیاسی، محمدحسین، پاییز ۱۳۸۷، «ابعاد روان‌شناختی و جامعه‌شناختی آستانه تحمل مردم»، فصلنامه بسیج، س ۱۱، ش ۴۰.
- ریکس، توماس، ۱۳۷۹، «سیاست‌های قدرت و فرهنگ سیاسی روابط ایران و آمریکا»، در: (به کوشش) سمیع فارسون و مهرداد مشایخی، *فرهنگ سیاسی در جمهوری اسلامی ایران*، ترجمه معصومه خالقی، تهران: باز.
- فولر، گراهام، ۱۳۷۳، *قبله عالم*، ژئوپلیتیک ایران، ترجمه عباس مخبر، تهران: مرکز.
- قاسمی، وحید؛ امیری اسفرجانی، زهرا، ۱۳۹۰، «تبیین جامعه‌شناختی تأثیر دین‌داری بر سرمایه اجتماعی درون گروهی»، فصلنامه *جامعه‌شناسی کاربردی*، س ۲۲، ش ۴۲.
- مطهری، مرتضی، ۱۳۶۸، *حماسه حسینی*، ج ۱، چ ۱۴، تهران: صدرا.
- واعظی، حسن، ۱۳۷۹، *ایران و آمریکا*، تهران: سروش.

ب) منابع لاتین

1. After the Riots: the Final Report of the Riots Communities and Victims Panel. (2012). London: Riots Communities and Victims Panel.
2. Aguilar-vafaie, E. Abiari, M. (2001). "The Dimensions and Structure of the Concept of Coping in the Iranian Culture". Ad-

vances in Cognitive Sciences. Vol 3. (No 1 and 2).

3. Anderson, Malcolm. Apap, Joanna. (October 2002). "Changing Conceptions of Security and their Implications for EU Justice and Home Affairs Cooperation". Ceps Policy Brief. No. 26

4. Axworthy, Michael. (2008). Empire of the Mind. New York: Penguin.

5. Barašin, Ostoja. Živojinović, Mićo. (2018). "Safety Culture in Sociological Discourse". Defendology. No. 41-42.

6. Braithwaite, Valerie. (2004). "Collective Hope: Preface to 'Hope, Power and Governance". Annals of the American Academy of Political and Social Science. 592. 1.

7. Brown, Ben. (2015). "Cops and Chaos: A Historical Examination of the Police Role in Riot Control". Journal of Applied Security Research. Volume 10. Issue 4.

8. Bsaikri, Senussi. (November 10, 2009). "Western Double Standards: Israel vs. Iran". Available at: <https://www.middleeastmonitor.com/20091110-western-double-standards-israel-vs-iran/>

9. Buluc, Ruxandra. Deac, Ioan. Grigoraș, Răzvan. Lungu, Ciprian. (2-4 May 2019). "The Role of Security Culture in the Fight against Fake News". Presented at: International conference RCIC'19. Romania: Vlora.

10. Buluc, Ruxandra. Lungu, Ciprian. Deac, Ioan. (17-19 May 2018). "Perceptions on Security Culture". Presented at: International Conference RCIC'18. Romania: Bucharest.

11. Burgess, Peter. (2011). Security Culture and the New Ethos of Risk' in his the Ethical Subject of Security: Geopolitical Reason

and the Threat against Europe. New York: Routledge.

12. Buzan, Barry. Weaver, Ole. Jaap de Wilde. (1998). *Security, A New Framework Analysis*. London: Lynne Rienner Publisher.

13. *Changing Perceptions of Security and Interventions*. (2010). A collaborative project in the 7th EU Framework Program. CPSI Deliverable: Report on Cultural Issues. Available at: <https://cordis.europa.eu/project/id/217881>

14. Conze, E. (2019). "Historicising a Security Culture: Peace, Security and the Vienna System in History and Politics, 1815 to Present". In: B. De Graaf, I. De Haan, & B. Vick. (Eds.). *Securing Europe after Napoleon: 1815 and the New European Security Culture*. Cambridge: Cambridge University Press.

15. Cozmanciuc, Corneliu Mugurel. Lesenciuc, Adrian. (7-9 May 2020). "Challenges and Limits in Forming and Promoting the Security Culture at the National Level of Romania". Presented at: International Conference RCIC'20. Romania: Cluj-Napoca.

16. DeGroot, Mikaela and others. (12 May 2008). *Deconstructing Iranian Speech: A Strategic Culture Analysis*. Madison: University of Wisconsin.

17. Goldstone, Jack A. (Oct 10, 2019). "Don't Expect Regime Change in Iran". Available at: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/iransource/dont-expect-regime-change-in-iran>.

18. Joshanloo, M. (2016). "Self-esteem in Iran: Views from Antiquity to Modern Times". *Middle East Journal of Positive Psychology*. 2 (1).

19. Harborne, Bernard. Sage, Caroline. (2010). *Security and Jus-*

tice Overview: Security and Justice Thematic Paper. World Development Report 2011 Background Papers. Washington: World Bank. Available at: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/27505>

20. Harnisch, Sebastian. Wolf, Raimund. (2009). "Germany's Changing Security Culture and Governance". In: Kirchner, Emil. Sperling, James (Hg.). National Security Cultures and Global Security Governance. New York: Routledge.

21. Kaldor, Mary. (2018). Global Security Cultures: A Theoretical Framework for analyzing Security in Transition. Working Paper. London School of Economics (LSE). Available at: <http://www.securityintransition.org>.

22. Kaldor, Mary. Selchow, Sabine. (2015). "From Military to 'Security Interventions': an Alternative Approach to Contemporary Interventions". International Journal of Security & Development. 4 (1).

23. Kingshott, Brian F. (2014). "Crowd Management: Understanding Attitudes and Behaviors". Journal of Applied Security Research. 9 (3).

24. Kojoori-Saatchi, Autoosa Elizabeth. (2010). The Culture of Revolution: Revolutionary Transformation in Iran. Thesis of Master of Arts in Political Science. Las Vegas: University of Nevada.

25. Lantis, Jeffrey S. (December 2009). "Strategic Culture and Tailored Deterrence: Bridging the Gap between Theory and Practice". Contemporary Security Policy. Vol 30. No 3.

26. Mohseni Cheraghlou, Ebrahim. (2015). When Coercion

Backfires: The Limits of Coercive Diplomacy in Iran. Dissertation submitted to the Faculty of the Graduate School of the University of Maryland.

27. Nunes, Isabel Ferreira. (2010). "Security Culture, Strategic Approach and the Implementation and Operationalization of European Security". *Nação e Defesa*. No 127 – 5.ª Série.

28. Piwowarski, Juliusz. (2015). "Three Pillars of Security Culture". *Security Dimensions*. No. 14.

29. Rad, Assal. (August 29, 2019). "Trump's Iran Policy Needs a History Lesson". Available at: <https://nationalinterest.org>

30. Rangelov, Iavor. (2016). "Justice as a Security Strategy? International Justice and the Liberal Peace in the Balkans". *Journal of Conflict and Security Law*. 21 (1).

31. Robinson, Christine M. (2008). "Order in Chaos: Security Culture as Anarchist Resistance to the Terrorist Label". *Deviant Behavior*. vol 29: Issue 3, 225-252.

32. Roth, Hans J. (2015). *Culture: An Underrated Element in Security Policy*. Geneva Papers. Available at: www.gcsp.ch/Knowledge/Publications.

33. SAVAŞ, ÖZLEM. (2008). *The Role of National Security Culture in Crisis Management: The Case of Kardak Crisis*. Department of International Relations Bilkent University. Ankara: Bilkent University.

34. Sommer, Mark. (1989). "Step toward Ecology of Peace". In: *Peace & Conflict Studies Program*. California: University of California.

35. Sperling, James. (2010). "National Security Cultures, Technologies of Public Goods Supply and Security Governance". In: Kirchner, Emil J. Sperling, James (ed.). (2010). National Security Cultures. New York: Routledge.

36. Thompson, Michael. Ellis, Richard. Wildavsky, Aaron B. (1990). Cultural Theory. Boulder, Colorado: Westview Press.